

วัตถุประสงค์ ขอบเขตการศึกษา แหล่งข้อมูล และวิธีรวบรวม

1. วัตถุประสงค์และขอบเขตการศึกษา

วัตถุประสงค์ การสอบบัญชีนั้น แรกเริ่มเกิดจากความจำเป็นที่ตองหาวิธีการตรวจสอบการปฏิบัติงานของผู้มีหน้าที่รับและจ่ายเงินแทนผู้อื่น ในสมัยโบราณการบัญชียังไม่สลับซับซ้อนและรายการก็ไม่มากก้งเช่นในปัจจุบันนี้ ผู้เป็นเจ้าของยอมสามารถตรวจตราดูแลได้ทั่วถึง ดังนั้นการสอบบัญชีส่วนใหญ่จึงเป็นการตรวจสอบเกี่ยวกับการเงินขององค์การสาธารณะ ก้งเช่น ชาวอียิปต์ ชาวกรีก และชาวโรมัน ซึ่งมีการสอบบัญชีเกี่ยวกับการเงินขององค์การสาธารณะเป็นต้น

ในระยะเวลาต่อมา การบัญชีและการสอบบัญชีก็ได้มีการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า ความภาวะเศรษฐกิจที่เจริญขึ้น จนกระทั่งศตวรรษที่ 19 ได้มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นในประเทศอังกฤษ ความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมนี้ ทำให้เกิดบริษัทที่มีผู้ถือหุ้นจำนวนมากหรือเรียกว่าบริษัทมหาชน ผู้ถือหุ้นของบริษัทดังกล่าวจะเลือกตัวแทนของตนเขาไปเป็นกรรมการบริหาร ในสภาวะการณ์เช่นนี้ เจ้าของทุนหรือผู้ถือหุ้นจึงได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องให้มีการสอบบัญชีเพื่อรายงานให้ผู้ถือหุ้นทราบถึงผลการดำเนินงานและฐานะการเงินของกิจการซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของตัวแทนของผู้ถือหุ้นในงวดบัญชีที่ผ่านมา การสอบบัญชีโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอังกฤษจึงได้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยมี The Institute of Chartered Accountants in England and Wales คอยควบคุมรรยาทของผู้สอบบัญชีและในขณะเดียวกันก็คอยกำหนดมาตรฐานการตรวจสอบต่าง ๆ ที่ผู้สอบบัญชีซึ่งเป็นสมาชิกของทางสมาคมควรใช้ในการตรวจสอบ โดยทางสมาคมจะออกเป็นคำแนะนำ (Recommendation) หรือแถลงการณ์ (Statement) เกี่ยวกับมาตรฐานการตรวจสอบแต่ละอย่าง อย่างไรก็ตาม มาตรฐานการตรวจสอบลูกหนี้ ซึ่งรวมถึงการขอคำรับรองยืนยันยกจากลูกหนี้โดยตรงนั้น The Institute of Chartered Accountants in England and Wales เพิ่งจะออกเป็นแถลงการณ์ (Statement) เพื่อให้สมาชิกใช้เป็นมาตรฐานในการตรวจสอบลูกหนี้ ในปี 1967¹ ส่วนทางด้านสหรัฐอเมริกา นั้น The Institute of Certified Public Accountants (AICPA)

1. The Institute of Chartered Accountants in England and Wales, Members' Hand-book (Reprint 1972), section U 7, p. 1

เป็นสถาบันที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการควบคุมผู้สอบบัญชีรับอนุญาตของประเทศอเมริกาและกำหนดมาตรฐานการตรวจสอบที่ผู้สอบบัญชีอเมริกันควรใช้ในการตรวจสอบโดยการออกเป็นแถลงการณ์ (statement) ก่อนปี 1937 มาตรฐานการตรวจสอบลูกหนี้ของผู้สอบบัญชีอเมริกัน ยังมีได้มีการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้โดยตรง จนกระทั่งเกิดคดีทุจริตในบริษัท McKesson & Robbins, Inc. และสำนักงานสอบบัญชี Price Waterhouse & Co., ซึ่งเป็นผู้สอบบัญชีของบริษัทลูกฟ้องเรียกค่าเสียหาย² หลังจากนั้น ในปี 1939 ทาง AICPA ได้ออกแถลงการณ์เกี่ยวกับมาตรฐานการตรวจสอบต่าง ๆ ที่ยังไม่เคยมีมาก่อน ซึ่งได้รวมถึงมาตรฐานการตรวจสอบลูกหนี้ด้วยการขอคำรับรองยืนยันยอดจากลูกหนี้โดยตรง

ในปัจจุบันการสอบบัญชีของประเทศไทยยังมีได้มีการกำหนดมาตรฐานการตรวจสอบอย่างเช่นในอังกฤษ หรือ สหรัฐอเมริกา หากแต่มีการกำหนดเกี่ยวกับการสอบบัญชีในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1213 "ให้ผู้สอบบัญชีทุกคนเขาตรวจสอบและบัญชีของบริษัทในเวลาอันสมควรได้ทุกเมื่อ และในการอันเกี่ยวกับความสุจริตและบัญชี เช่นนั้นให้ไต่ถามสอบสวนกรรมการหรือผู้อื่น ๆ ซึ่งเป็นตัวแทน หรือเป็นลูกจ้างของบริษัทได้ไม่ว่าคนหนึ่งคนใด" และ มาตรา 1214 "ผู้สอบบัญชีต้องทำรายงานว่าความถูกต้องและบัญชียื่นต่อที่ประชุมสามัญ ผู้สอบบัญชีต้องแถลงในรายงานเช่นนั้นควยว่า ตนเห็นวางบุคคลใดทำโดยถูกถวนควรพึงว่าสำแดงให้เห็นการทำงานของบริษัทที่เป็นอยู่ตามจริง และถูกต้องหรือไม่" ส่วนทางสมาคมกับบัญชีแห่งประเทศไทยก็ยังไม่มื่อสิทธิพลอย่างใดในการกำหนดมาตรฐานการสอบบัญชี หน่วยงานที่มีบทบาทในการควบคุมผู้สอบบัญชีในปัจจุบัน คือ คณะกรรมการควบคุมการประกอบวิชาชีพสอบบัญชี (ก.บช.) แต่ก็เป็นเพียงการควบคุมตามมรรยาทผู้สอบบัญชีและการออกใบอนุญาตให้แกผู้สอบบัญชีเท่านั้น

อย่างไรก็ดี แม้จะไม่มีกำหนดมาตรฐานการสอบบัญชีกัน แต่สำนักงานสอบบัญชีชั้นนำเช่น สำนักงานไชยยศ, Price Waterhouse & Co., และ Turquand Younger เป็นต้น ก็ได้ใช้มาตรฐานการสอบบัญชีของประเทศอังกฤษและหรือประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมาตรฐานการตรวจสอบลูกหนี้ นอกจากการทดสอบ การตรวจสอบเอกสารและการบันทึกทางบัญชีแล้วยังได้รวมถึงการขอคำรับรองยืนยันยอดจากลูกหนี้โดยตรงอีกด้วย แต่วิธีการเช่นนี้ใช้ไม่ได้ผล

2. รายละเอียดดูได้ใน สุพัฒน์ สุชาธรรม และ พยอม สิงห์เสนห์, การสอบบัญชีพิมพ์ครั้งที่สาม (พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2513) หน้า 425 - 435

ในประเทศไทย³

ดังนั้น วัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์นี้จึงเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ถึงปัญหาต่าง ๆ อันเกิดจากการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้ของผู้สอบบัญชี เหตุที่ต้องทำการศึกษาก็เพราะการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้เป็นวิธีการที่สำคัญในการสอบบัญชีลูกหนี้ และเพื่อให้รายงานสอบบัญชีของผู้สอบบัญชีเกี่ยวกับงบการเงินเป็นที่เชื่อถือได้ จึงเป็นการสมควรที่จะศึกษาถึงสาเหตุว่าเหตุใดวิธีการเช่นนี้จึงยังนำมาใช้ไม่ได้ผลเต็มที่ ทั้งนี้เพื่อจะได้เสนอวิธีการตรวจสอบและขอเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขอื่น ๆ เพื่อยกระดับมาตรฐานการสอบบัญชีในประเทศไทยให้สูงขึ้นทัดเทียมกับนานาประเทศ

แนวการเขียนวิทยานิพนธ์แบ่งออกเป็น 5 บทด้วยกันคือ

บทที่ 1 เป็นการกล่าวถึง ความเป็นมาของการสอบบัญชีและการสอบบัญชีในประเทศอังกฤษและประเทศสหรัฐอเมริกาอย่างย่อ ๆ วัตถุประสงค์ของการศึกษา ขอบเขตการศึกษาว่าศึกษาในช่วงเวลาใดตลอดจนการกล่าวถึงแหล่งข้อมูลและวิธีการรวบรวม

ในบทที่ 2 จะกล่าวถึง ความหมายของลูกหนี้และชนิดของลูกหนี้ ความหมายและวัตถุประสงค์ของการสอบบัญชี มาตรฐานการสอบบัญชีของประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศอังกฤษ และประเทศไทย ตลอดจน วัตถุประสงค์ มาตรฐานและวิธีการการตรวจสอบลูกหนี้

บทที่ 3 จะกล่าวถึงวิธีการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้ที่นิยมใช้กันในประเทศไทย ตลอดจนวิธีการสุ่มตัวอย่างลูกหนี้ที่จะขอคำรับรองยืนยันยอด และได้สรุปให้เห็นถึงผลการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้ในประเทศไทย

บทที่ 4 เป็นการกล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาทำให้ลูกหนี้ไม่ตอบใบขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นอุปสรรคที่เกิดจากทางด้านลูกหนี้ทั้งสิ้น

และในบทสุดท้าย กล่าวถึงขอเสนอแนะในการแก้ไขอุปสรรคดังกล่าวไว้ในบทที่ 4 และได้กล่าวถึงวิธีการตรวจสอบอื่นนอกเหนือจากการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้จากลูกหนี้โดยตรง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้สอบบัญชีสามารถออกความเห็นเกี่ยวกับงบการเงินที่ตนตรวจสอบได้ แม้จะได้รับการคำตอบใบขอคำรับรองยืนยันยอดจากลูกหนี้เป็นจำนวนค่อนข้างน้อยก็ตาม

3. รายละเอียดอยู่ใน บทที่ 3 เรื่องสรุป ผลการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้ในประเทศไทย

ขอบเขตการศึกษา เนื่องจากความไม่สะดวกในการจัดเก็บตัวเลขปีก่อน ๆ ผู้เขียนจึงจัดเก็บตัวเลขผลการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้เพียง 3 ปี คือ ปี พ.ศ. 2514, 2515 และ 2516 ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นการเพียงพอ เพราะผลที่ได้ในแต่ละปีใกล้เคียงกันคือ ปริมาณลูกหนี้ที่ได้รับใบขอคำรับรองยืนยันยอดแล้วแต่ไม่ยอมมีอัตราสูงมาก อนึ่ง ภัยเหตุที่ว่ากระด้างทำกาการในการสอบบัญชีของสำนักงานสอบบัญชีแต่ละแห่งถือเป็นความลับ ประกอบกับผู้เขียนทำงานสอบบัญชีอยู่ในสำนักงานสอบบัญชีแห่งหนึ่ง ผู้เขียนจึงมิได้ขอผลการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้จากสำนักงานสอบบัญชีแห่งอื่น เพราะเชื่อว่าเป็นเรื่องที่สำนักงานสอบบัญชีอื่นไม่ต้องการจะเปิดเผยตัวเลขที่จัดเก็บมาทั้งหมดจึงได้จากสำนักงานสอบบัญชีที่ผู้เขียนทำงานอยู่เพียงแห่งเดียว ซึ่งจากตัวเลขที่จัดเก็บมานั้นมีลักษณะของธุรกิจเกือบครบถ้วนตามประเภทการคา ตามที่ได้จำแนกไว้ในประมวลรัษฎากร คือการขายของ การรับจ้างทำของ ธุรกิจโรงแรม การธนาคารและบริษัทการเงิน การประกันภัย และประเภทอื่น ๆ ที่ไม่สามารถจำแนกตาม 5 ประเภทที่กล่าวข้างต้น แม้ว่า การเก็บข้อมูลจะจัดเก็บเพียง 3 ปีเท่านั้นก็ตาม แต่การเขียนก็ได้พยายามกล่าวถึงความจำเป็นมาของการสอบบัญชีตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

การสอบบัญชื่อนั้นตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กำหนดให้บริษัทเท่านั้นที่จะต้องจัดให้มีการสอบบัญชี การกล่าวถึงคำว่า "ธุรกิจ" ในวิทยานิพนธ์นี้จึงมีความหมายถึง "บริษัทจำกัด" ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ส่วนผู้สอบบัญชีที่กล่าวถึงในวิทยานิพนธ์หมายถึงผู้สอบบัญชีรับอนุญาตตาม พระราชบัญญัติผู้สอบบัญชี พ.ศ. 2505 อย่างไรก็ตาม ได้มีประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 285 ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2514 ซึ่งกำหนดให้ ห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล ต้องจัดให้มีการสอบบัญชีโดยผู้สอบบัญชีรับอนุญาต แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล มิได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ กล่าวโดยสรุปว่า การสอบบัญชีในวิทยานิพนธ์นี้หมายถึงการสอบบัญชีบริษัทจำกัด โดยผู้สอบบัญชีรับอนุญาตเท่านั้น

2. แหล่งข้อมูลและวิธีการรวบรวม

ข้อมูลตัวเลขที่ได้มาเป็นข้อมูลที่เก็บจากสำนักงานสอบบัญชีที่ผู้เขียนทำงานอยู่ การจัดเก็บข้อมูลที่แสดงความสำคัญของลูกหนี้คือ อัตราส่วนระหว่างลูกหนี้ต่อสินทรัพย์ เงินสะพัดและต่อสินทรัพย์รวมนั้นไม่มีปัญหาแต่อย่างใด ส่วนข้อมูลที่แสดงผลการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้ในประเทศไทยแรกเริ่มผู้เขียนได้วางแผนการเก็บโดยจะแยกเป็นประเภทของลูกหนี้ตามที่ได้จำแนกไว้ในหัวข้อแรกของบทที่ 4 แต่เมื่อได้ทำการจัดเก็บจริง ๆ ปรากฏว่าไม่สามารถจัดแยกประเภทของลูกหนี้ใดตามที่ต้องการ ทั้งนี้เพราะธุรกิจหรือบริษัทแต่ละแห่งมิได้มีลูกหนี้เพียง

ประเภทเดียวประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ลูกหนี้แต่ละรายของบริษัทที่ผู้สอบบัญชีเก็บเป็น ตัวอย่างเพื่อส่งใบขอคำรับรองยืนยันหนี้ นั้น ผู้เขียนไม่สามารถทราบได้ว่าเป็นลูกหนี้ประเภทใด เพราะมิได้มีการระบุไว้ ดังนั้นผลการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้จึงสรุปออกมาตามประเภทการ ค้าของบริษัทลูกค้าแทนดังกล่าวนี้อแล้ว

เมื่อได้ผลการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้มาแล้ว ซึ่งจะเห็นได้ว่า ลูกหนี้ของบริษัท ที่ขอคำรับรองยืนยันหนี้ นั้นมีอัตราส่วนค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับจำนวนของลูกหนี้ที่ผู้สอบบัญชีได้ส่ง ใบขอคำรับรองยืนยันยอด ผู้เขียนจึงได้เก็บตัวอย่าง (sample) ของลูกหนี้ที่ผู้สอบบัญชีได้ส่ง ใบขอคำรับรองยืนยันยอดนั้นแต่มิได้รับคำตอบมา ตัวอย่างที่เก็บนั้นเลือกจากธุรกิจแต่ละประเภท การค้าตามที่ได้จำแนกไว้ เมื่อได้ข้อมูลลูกหนี้ที่เป็นตัวอย่างมาแล้ว ก็ใช้วิธีสอบถามไปยังลูกหนี้ว่า เพราะเหตุใดหรือมีเหตุชักของอย่างไรจึงไม่ตอบใบขอคำรับรองยืนยันยอดหนี้ เหตุผลที่ได้รับมา ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 วิธีสอบถามส่วนใหญ่ใช้ทางโทรศัพท์ ประกอบกับการไปสอบถามเป็นการ ส่วนตัวบ้าง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าผลการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้ที่จัดเก็บมาจะแยกตาม ประเภทการค้าของบริษัทลูกค้า แต่ผู้เขียนได้แยกถึงปัญหาการไม่ตอบคำรับรองยืนยันยอดของ ลูกหนี้ตามประเภทลูกหนี้ เพราะการแยกตามประเภทลูกหนี้ทำให้วิเคราะห์ได้ง่ายและชัดเจนกว่า และในประการที่สอง จากประสบการณ์ในการสอบบัญชี ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดของปัญหาที่ เกิดขึ้นจะเกิดจากประเภทของลูกหนี้มากกว่าตามประเภทการค้า การเขียนถึงอุปสรรคที่ลูกหนี้ ไม่ตอบใบขอคำรับรองยืนยันยอดหนี้ในบทที่ 4 ส่วนมากเขียนจากประสบการณ์ในการทำงานและ สอบถามความคิดเห็นจากเพื่อนร่วมงานเป็นหลัก

ส่วนตำรา (Text books) ที่ใช้ประกอบการเขียน ใช้ตำราทั้งของสหรัฐอเมริกา และของอังกฤษ แต่ของสหรัฐอเมริกามีมากกว่า ทางด้านแถลงการณ์ (statement), ความ เห็น (Opinion) และค่านมาตรฐานการสอบบัญชีทั้งหมดมาจากของ The American Institute of Certified Public Accountants และของ The Institute of Chartered Accountants in England and Wales ส่วนตำราของไทยก็ใช้ประกอบบ้าง ซึ่งก็มีทั้งตำราที่เขียนตามแบบของอังกฤษและของสหรัฐอเมริกา แต่มีข้อน่าสังเกตว่า ในปัจจุบัน นี้แทบจะไม่มีบทความเกี่ยวกับปัญหาการสอบบัญชีของไทย ในวารสารวิชาการต่าง ๆ เลย

3. ภูมิหลังการตรวจสอบลูกหนี้

การสอบบัญชีบริษัทในประเทศไทย ได้เริ่มมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2467 โดยการกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่า บริษัทจำกัดจะต้องมีผู้สอบบัญชี มาตรฐานและวิธีการตรวจสอบในระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ไซ้ตามมาตรฐานและวิธีการตรวจสอบของประเทศอังกฤษ เพราะในช่วงเวลานั้นเป็นระยะที่ประเทศอังกฤษเป็นมหาอำนาจและมีภาวะเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองเต็มที่ และนักธุรกิจ นักบัญชี ตลอดจนผู้สอบบัญชีส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศสหรัฐอเมริกาเริ่มกลายมาเป็นมหาอำนาจของโลกแทนประเทศอังกฤษและภาวะเศรษฐกิจก็ไ้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลให้การบัญชีได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าตามไปอย่างรวดเร็วเช่นกัน ขณะเดียวกันสหรัฐได้พยายามแผ่อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจเข้าไปยังประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายรวมทั้งประเทศไทยด้วย ดังนั้นในภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 คนไทยจึงเริ่มหันไปศึกษาวิชาการเพิ่มเติมในประเทศสหรัฐอเมริกามากขึ้น ซึ่งรวมถึงการไปศึกษาด้านการบริหารธุรกิจและการบัญชี มาตรฐานและวิธีการตรวจสอบบัญชีของประเทศไทยภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเริ่มผันแปรตามของประเทศสหรัฐอเมริกา

มาตรฐานการตรวจสอบลูกหนี้ซึ่งรวมทั้งการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้ถูกกำหนดเป็นมาตรฐานการสอบบัญชีอย่างหนึ่งโดย The American Institute of Certified Public Accountants ในปี ค.ศ. 1939 ดังนั้น มาตรฐานการสอบบัญชีในประเทศสหรัฐอเมริกาโดยเฉพาะการตรวจสอบลูกหนี้ จึงได้รวมถึงการขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้ ตั้งแต่ปี 1939 เป็นต้นมา ส่วนมาตรฐานการตรวจสอบลูกหนี้ของประเทศอังกฤษนั้นทาง The Institute of Chartered Accountants in England and Wales เพิ่งจะมาออกแถลงการณ์ให้ผู้สอบบัญชีรับอนุญาตขอคำรับรองยืนยันยอดลูกหนี้จากลูกหนี้โดยตรงในปี ค.ศ. 1967 นี้เอง นั่นคือกำหนดเป็นมาตรฐานการตรวจสอบลูกหนี้ซึ่งซ้ากว่าของสหรัฐอเมริกาถึง 27 ปี ส่วนมาตรฐานการสอบบัญชีของประเทศไทย จนกระทั่งปัจจุบันยังมีได้มีการกำหนดมาตรฐานการสอบบัญชีในเรื่องนี้แต่อย่างไ้ ผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแต่ละคนต่างทำการตรวจสอบเท่าที่ตนเห็นเหมาะสม และมาตรฐานการตรวจสอบอาจเป็นไปตามของประเทศสหรัฐอเมริกาหรือประเทศอังกฤษก็ได้ อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงการสอบบัญชีและผู้สอบบัญชีในวิทยานพชนนี้ ส่วนใหญ่หมายถึง การสอบบัญชีของสำนักงานชั้นนำขนาดใหญ่ เช่น สำนักงานไชยยศ, Price Waterhouse & Co., SGV Na Talang, Turquand Youngs เป็นต้น